

Uit: Geschiedenis van Scheveningen door J.C. Vermaas

Hoofdtuk III. HOE ZAG SCHEVENINGEN ER OUDTIJDS UIT EN HOE HEEFT HET ZICH ONTWIKKELD IN DEN LOOP DER EEUWEN?

Wij stellen ons voor deze vraag, hoofdzakelijk van topografischen aard, hier te beantwoorden met behulp van reproducties van eenige kaarten, schilderijen en prenten, die we in verschillende verzamelingen aantreffen.

Van het oude Scheveningen van de 13e en 14e eeuw bestaat niets meer; huizen en kerk liggen op vrij grooten afstand van ons tegenwoordig strand in zee verzonken en wat wij er alleen van weten is het feit, dat door overlevering tot het tegenwoordig levende geslacht is overgebracht.

Wij beginnen daarom met een beeld te geven van den toestand waarin Scheveningen zich bevond vóór dat de geweldige Allerheiligen vloed in 1570 het had geteisterd. Honderd jaar vroeger, in 1470, had het meer dan de helft van zijn huizen verloren ook al door een watervloed, doch hoe het zich weer hersteld had in een eeuw tijd is te zien op nevenstaande afbeelding.

Dit laatste is een groot doek, hoog 1,31 M. en breed 1.90 M., geschilderd door Cornelis Elandts, een bekend Haagsch graveur, die in de 2e helft der 17e eeuw leefde. Het is gebleken dat dit schilderij op zijn beurt ook een copie is, want in de Tresorie rekening van Den Haag over 1664 leest men:

"Cornelis Elandts 70 gulden, overt copieren van den dorpe van Scheveningen sulcx het voor desen is geweest."

Het oorspronkelijke schilderij moet indertijd in de Oude kerk alhier gehangen hebben en in het einde van de 18e eeuw vergaan zijn. Het schilderstuk van Elandts hing voorheen op het Stadhuis.

Scheveningen vóór de Allerheiligenvloed. Schilderij door Cornelis Elandts. In het Gemeente-Museum. (Het schilderij is nu in het Haags Historisch Museum)

Onder het schilderij leest men het volgende rijm:

In Tjaar Van Tseventich ende Vyftien Hondert,
Ghebevrdet Hier Tschevelingre Op AlderHeyligen Dach,
Tzee Water Liep in Dese Kerck Elcx Ver Wondert,
Drie Voet Ende 2 Dvym Hooch Alsmen Doen Sach,

Oock Mede Anden Hoogen Ovtaar Hoort Dit Gewach,
Ende Jnde Sacristy En Kercken Comptoor Mit List,
Omme Werpemde Met Des Waters Geslach,
Eenen Grooten Swaren Yseren Kist.
Men Heefter Wel Hondert en 28 Hvysen Gemist,
Ende Weynich Synder Ongeschent Gebleven,
Die Schepen Waren Doort Dorp Gedreven,
Doende Groote Scade Elck Maect Daerof Mentie,
Drie Menschen Verdroncken Gelaten Het Leven,
Dvs Was Hier Grooten Drvck Beneven,
Waer Om Het Geschiede Laet ick Godt Die Sententie.

De kerk met toren hier afgebeeld, is het bekende gebouw aan de Keizerstraat. Zij verving de eerste Scheveningsche kerk, die in 1470 een prooi der golven werd. Het trekt bij een nadere beschouwing van de plaat de aandacht wat een tal van huizen zich bevonden tusschen die kerk en de zee. Het is haast onbegrijpelijk, hoe men er toe kwam die woningen juist daar op te trekken. Toch wordt onze verwondering daarover getemperd, als wij weten, hoe nog in onzen tijd de Scheveningsche visscher bij voorkeur zijn woning zoo dicht mogelijk bij de zee zoekt.

De toeneming der bevolking heeft daar in de laatste jaren wel eenige wijziging in gebracht en den visscher genoodzaakt zich buiten het oude Scheveningen te vestigen, maar wij herinneren ons nog zeer goed den tegenzin van den zeeman om in een der straten van de Renbaan te gaan wonen; het was of, hij met daarheen te verhuizen, mijlen en mijlen van zijn bedrijf verwijderd was, of hij Scheveningen verlaten had.

De plaat geeft ons ook een voorstelling van de primitieve wijze waarop de zeevering in de 15e eeuw was samengesteld; een zanddijk, beschermd door een rij palen, meer niet.

Als men de nog bestaande kerk als uitgangspunt neemt, kan men zich een denkbeeld maken van de verwoesting, door den Allerheiligen vloed in 1570 aangericht, alleen de huizen die landwaarts stonden, bleven behouden.

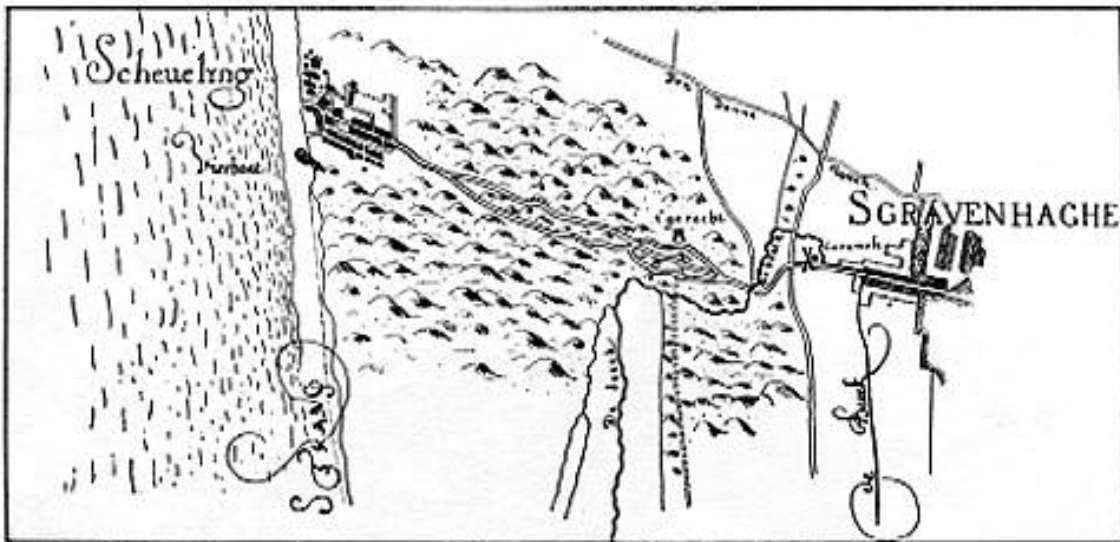
De kerk stond geheel vrij, ze was omgeven door een ommuurd kerkhof. Aan de landzijde van de kerk liep, integenstelling van nu, een breede weg; in een van de huizen aan dien weg woonde waarschijnlijk de pastoor. In oude stukken wordt een enkele maal dan ook gesproken van de Pastoorsstraat.

Het strand geeft hier een zeer levendig tooneel te zien. Kleine vaartuigen, niet veel grooter dan onze tegenwoordige garnaalbooten, dobberen vroolijk op het water, de gevangen visch ligt op het strand, en tal van zeelui met hoedjes en mutsen als hoofddeksel, zijn met allerlei arbeid bezig. Ook de vischopdrager met zijn kriel ontbreekt niet; evenmin de jager, die bezig is strandvogels te schieten.

Op een hoog duin, Zuidwaarts, staat een plomp vierkant bouwwerk, dat is de vierboet of vuurbaak.

Duidelijk komt op de plaat uit, hoe oudtijds Scheveningen in een kom lag en aan drie zijden door hooge duinen omgeven was.

Van verre duiken de gebouwen van Den Haag op; bovenuit steekt de St. Jacobstoren, of de Sint Japik, zooals de Scheveningers zeggen; ze kennen hem goed; als ze op zee zijn en dicht bij land komen is die toren voor hen een wegwijzer, zoo goed als de toren van hun eigen dorp.

Plattegrond van Scheveningen, 1611 door Floris Balthasarsz

Wij gaan nu in onze verbeelding een veertigtal jaren verder, en bekijken den nevenstaanden plattegrond van 1611, te vinden in den Atlas van het Dijkgraafschap van Delfland.

Gelijk men ziet, was al de grond tusschen Scheveningen en Den Haag in dien tijd nog geheel bezet met duinen, waardoor zich in het Westen de Beek kronkelde. Langs een slag, dat zich eerst in tweeën en later nog eens in drieën verdeelde, kwamen de Scheveningers in Den Haag; dit slag heette het Westerpad. Er was nog een ander slag, dat in Den Haag begon bij den Dennenweg en heette "de weg naar Strange"; maar het Westerpad met zijn hoog en laag werd 't meest gevolgd door de Scheveningsters, die met de manden visch op het hoofd, hun koopwaar in Den Haag gingen slijten, maar ook door voerlieden, die met zwaar beladen vrachtwagens het strand volgden met bestemming voor Haarlem, Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen en Amsterdam, ook voor Delft, Rotterdam, ja zelfs voor Brabant. De teekenaar vergat ook niet "het gerecht" aan te geven; het is nog wel te bepalen, waar dat gestaan heeft. Op die plaats werden zeeroovers en ander gespuis gehangen; "mitten zwairde" werd op de Plaats in Den Haag gerecht, dat was ietwat deftiger.

De teekening van Scheveningen zelf met zijn "vierboet" in volle werking, schijnt vrij zuiver te zijn; we herkennen gemakkelijk de Keizerstraat met links de Torenstraat, - nu Jacob Pronkstraat - het Molenaarsslop - nu Molenslop - en het Smidsslop; en rechts het Slop van Marcelis - nu Marcelisstraat. Verder zien we hoe men van laatstgenoemde straat door Weigat - later Waaigat, en Kerkstraat - nu Werfstraat, in de Wassenaarsche straat bij de Kerk uitkwam, zooals thans nog het geval is. Hoe ver de Keizerstraat in die dagen bebouwd was, is op de teekening vrij wel na te gaan. Westwaarts stonden voorbij het Smidsslop slechts een paar huizen, en Oostwaarts reikte de bebouwing nagenoeg evenver.

Nog ziet men aan de Keizerstraat twee vakken onbebouwd, één bij het Molenslop en het andere daar recht tegenover.

Scheveningen 1614. Prent door J. Van Londerseel en N. DeClerck in de prentenverzameling van de gemeente.

Zeker karakteristiek is de afbeelding van Scheveningen bij vogelvlucht uit dien tijd. Natuurgetrouw als Londerseel toekende, vergat hij hier ook niet de galgen te doen uitkomen, als iets afschrikwekkends voor de boosdoeners. "Scheveringe", zooals hij het noemt, had in zijn tijd nog niet den omvang teruggekregen, dien het had kort vóór den Allerheiligenvloed.

Dien indruk krijgt men eveneens bij de beschouwing van de drie hier volgende afbeeldingen; ze zijn van het jaar 1630 en geven Scheveningen van verschillende zijden te zien.

Scheveningen in 1630 van de landzijde gezien. Ets van A. Rademaker in 's Rijks Prentenkabinet. (Abraham Rademaker leefde van 1676 tot 1735 . De ets is waarschijnlijk gemaakt in 1707)

De Scheveningse kerk in 1630 uit het N. gezien. Ets van A. Rademaker in 's Rijks Prentenkabinet. (Abraham Rademaker leefde van 1676 tot 1735 . De ets is waarschijnlijk gemaakt in 1727)

De Scheveningse kerk in 1639 uit het Z. gezien. Ets van A. Rademaker in 's Rijks Prentenkabinet. (Abraham Rademaker leefde van 1676 tot 1735 . De ets is waarschijnlijk gemaakt in 1715)

In het begin van de 18e eeuw had Scheveningen reeds een ander aanzien gekregen vooral aan de zeezijde.

De prent hieronder van 1704, ook door ons gevonden in het Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, geeft den toenmaligen toestand duidelijk weer.

Scheveningen in 1704

Behalve dat de kerk hier als geheel vrij staande goed uitkomt, ziet men aan het einde van de Kerkwerf rechts en links op het hooge duin aan zee twee gebouwen verrijzen. Dat van rechts is Nieuw Soetenburgh (tegenwoordig hotel Rauch) een zomerverblijf van Soetens, den penningmeester van Delfland; en dat van links is het zoogenaamde Heerenhuis (tegenwoordig Zeerust).

Voor den ingang van dat laatste staat een getimmerte, dat de meesten onzer nog gekend hebben, namelijk het Kalhuis, de zoogenaamde sociëteit van de visschers. De teekening maakt een kalmen, rustigen indruk, doch in de verte, vlak voor het dorp is een gevecht gaande. Scheveningsche bommetjes zijn gerantsoeneerd door een kaper, en nu is men bezig den roover te overweldigen ; grenadiers uit Den Haag zullen daaraan een handje helpen. In dien tijd hadden de Scheveningers veel last van zeeroovers, men had daarom in de nabijheid van het kalhuis een vijftal kanonnen geplaatst om de roovers, die dicht bij het strand kwamen, onder schot te nemen.

Scheveningen in 1729. Gravure in de Remer.

Een plattegrond van dien tijd geteekend door de beroemde landmeters van het Hoogheemraadschap Delfland, Nicolaas en Jacobus Kruchius, ook schrijvende Cruquius, toont ons dat ook aan de landzijde een groote gebeurtenis heeft plaats gehad, maar van vreedzamen aard.

Het Westerpad, de verbinding van Scheveningen met Den Haag is verdwenen. De Zeestraet, onze thans beroemde Oude Scheveningsche weg is in 1665 tot stand gekomen, dank zij de actie voor den aanleg daarvan, gevoerd door den bekenden dichter-staatsman Constantijn Huygens.

Plattegrond van Scheveningen in 1712 door Nicolaas en Jacobus Cruquius.

Aan weerszijden van dien klinkerweg een dijk om de jonge boomen, die er tegelijk zijn geplant, te beschermen. De Hooge Klift halfweg is doorgegraven en daar gemaakt tot een soort plein "de Ronde", waarop in onze dagen het Hotel de la Promenade te vinden is. 't Gerecht van den Haag is er nog altijd; maar recht daar tegenover is gekomen de schepping van Jacob Cats, het mooie Zorg-Vliet, met zijn bosch, zijn schoone lanen en zijn kunstige tuinversieringen.

Met den aanleg was in 1644 begonnen in het zandige duin en is nu (1712) een van de schoonste buitenverblijven in ons land.

Maar Cats is al lang niet meer in het land der levenden. "Zorgvliet" behoort nu aan Willem Bentinck, heer van Rhoon.

Men is ook al begonnen met enkele perceelen duin productief te maken; we lezen op de kaart: "de Nieuwe Weij", " 't Roggelant", " 't Hooijvelt", "de Oude Weij", enz. En zoo naderen wij Scheveningen zelf. We merken twee "vierboeten" op, de eene is grootendeels ondergestoven, en een nieuwe gebouwd meer nabij het strand. Om de vloot te kunnen bergen heeft men Noordwaarts en Zuidwaarts van het dorp een Schuitengat gemaakt.

Naast de Keizerstraat en Weststraat vinden we tot onze verwondering' ook een Nobelstraat. Aan het strand hadden wij wel wat meer levendigheid gewenscht; er

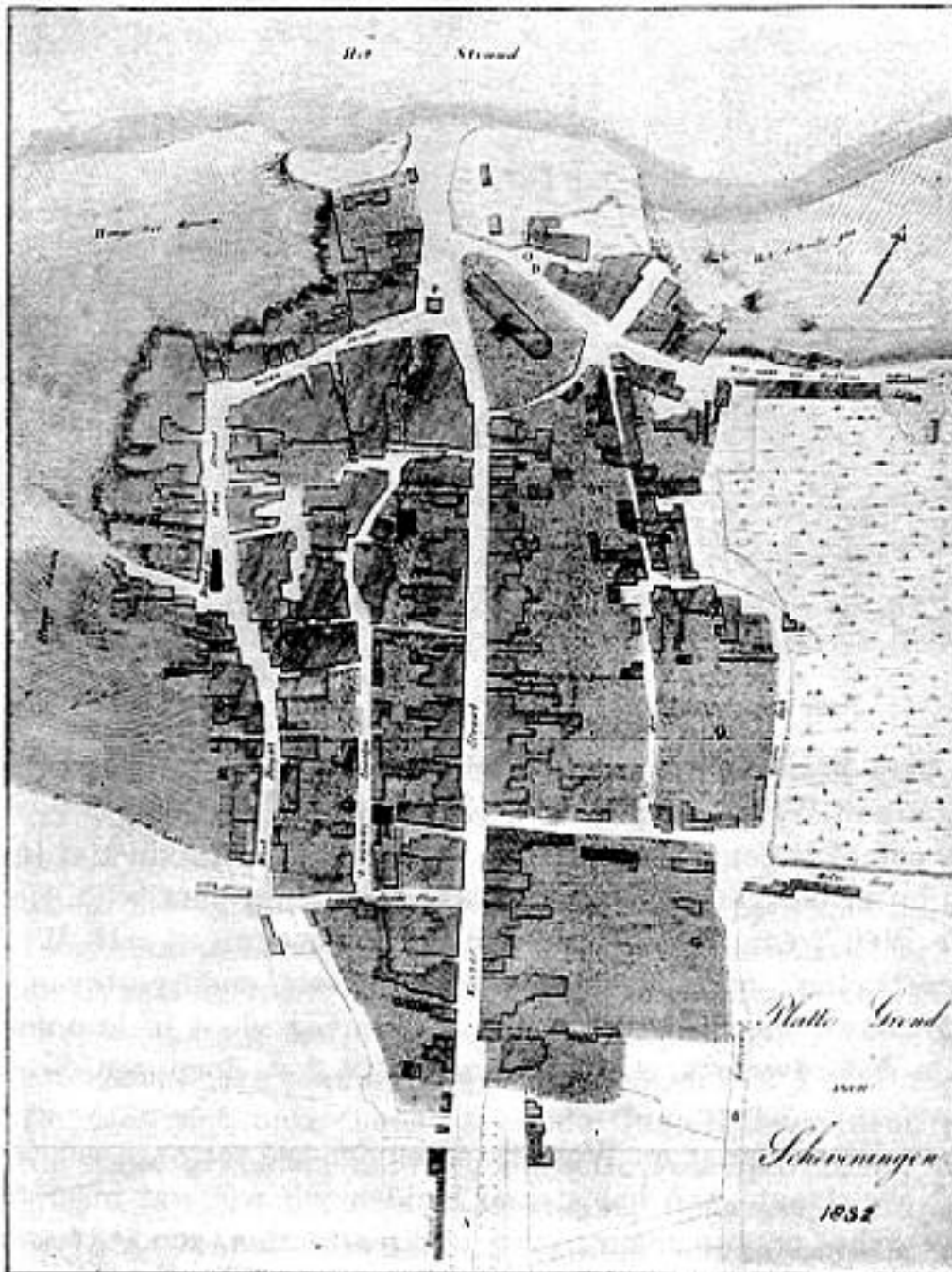
zijn maar zeven pinkjes te zien, zoo stijf als houten Klaasjes; maar we zijn de gebroeders Cruquius toch dankbaar voor hun werk en gaan weer een veertigtal jaren verder om de bedrijvigheid omstreeks het jaar 1750 op de Kerkwerf te zien.

Scheveningen in de 18e eeuw. Prent van H. Scheurleer

We hebben nu een goed gezicht op de kerk, en kunnen waarnemen welke bijbouwsels langzamerhand aan haar zijn aangehecht. De ramen hebben nog hun spitsen, gothischen vorm uit den tijd dat de Roomschen de kerk gebruikten voor hun godsdienstoefeningen.

Op het Kerkhof knikkerende jongens en tegenover de kerk knappe huizen, waar de Hagens, ook de ruiters, een roemer wijn kunnen drinken. Een boerewagen met visch komt van het strand, een hofrijtuig gaat er heen. Zoo passeeren ook elkaar een krieleman, die gaat probeeren een vrachtje visch van den afslag te halen en de visch vrouw met haar zuigeling op den eenen arm en haar vischben aan den anderen. In Soetenburgh is ook leven, er zyn bewoners, de schoorsteen rookt er dapper. En er zijn weer groote zeilschepen voor de kust.....

Plattegrond van Scheveningen in 1832. A. Straatweg naar den Haag. B. School. C. Kerk. D. Dorpsput. E. Brandput. F. Diepste brandput. G. Vischdrogery. H. Armenhuisjes.

De Keizerstraat in de 19e eeuw. Steendruk uit prentenverzameling der gemeente.

We gaan 'n tachtig jaar verder. Dat is een menschenleven; daarin kan heel, wat gebeuren, en dat zien we op nevenstaanden plattegrond,

Wel is de Keizerstraat niet veel uitgelegd maar enkele andere straten hebben veel meer woningen gekregen; in de eerste plaats de Weststraat, die tot het Kolenwagenslag. hier genoemd "de weg naar de grombakken", aan weerszijden is volgebouwd. (Grom is vischafval).

Tusschen de Keizerstraat en de Weststraat is een geheel nieuwe straat gekomen, 't Nieuwe laantje, met tal van kleine woningen. In de Marcelisstraat evenwel, waarvan het verlengde Helmslag heet, schijnt de bouw- lust nog niet groot te zijn, evenmin in het Weigat en aan den Korendijk.

In de Wassenaarsche straat schijnt meer leven te komen, wat toege- schreven moet worden aan de omstandigheid, dat er ten Noorden van Scheveningen een badinrichting is gekomen.

Op de volgende plaat krijgen we een kijkje in de Keizerstraat, in dien tijd aan de Oostzijde nog met een rij boomen prijkende. Scheveningen was in dien tijd rijk aan wijn-, koffie- en theehuizen.

Op den voorgrond zien we hier "de Romein" en de "Zon"; er waren uok nog: een "Zwaan" en een "Jagertje". Het huis van de "Romein" bestond nog in 1917, maar heeft al een reeks van jaren een andere bestemming, de "Zon" echter heeft plaats moeten maken voor de melkinrichting "de Landbouw".

Met de bebouwing van de tegenwoordige Prins Willemstraat was nog geen aanvang gemaakt, maar het zou toch niet zoo lang meer duren, of de Keizerstraat zou een verlengstuk krijgen. Dat stuk werd echter Nieuw- straat gedoopt.

Wij besluiten met een foto te geven van de Keizerstraat van de zeezijde gezien, van het jaar 1860.

De Keizerstraat in 1860. Foto uit de prentenverzameling van de gemeente.

Welke veranderingen er voorts hebben plaats gehad Zuid- en Oostwaarts van het Oude Scheveningen, vooral in de tweede helft der 19e eeuw, zal in een volgend hoofdstuk verhaald worden.